

УДК 343.24 (477)

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2022.18.267249>

В. І. Тютюгін,
канд. юрид. наук, проф.,
заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального
права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

СУДИМІСТЬ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ¹

Поняття та ознаки судимості. Судимість є самостійним інститутом кримінального права, законодавча регламентація якого надається у ст.ст. 88–91 Розділу XIII, а стосовно неповнолітніх – у ст. 108 Розділу XV Загальної частини Кримінального кодексу України (далі – КК). Чинне кримінальне законодавство не містить визначення поняття судимості, але його основні і сутнісні ознаки можуть бути виокремлені, виходячи зі змісту наведених норм КК, аналіз яких свідчить, що судимість характеризується такими **ознаками:**

1) судимість є *наслідком* засудження особи за *вчинення тільки кримінального правопорушення* і не може бути результатом застосування інших видів відповідальності, які є наслідком вчинення будь-якого іншого правопорушення. Отже, судимість завжди пов'язана зі вчиненням особою кримінального правопорушення і жодне інше правопорушення (напр., адміністративний чи дисциплінарний проступок) не може створювати стан судимості;

2) формально-юридичною підставою виникнення судимості є *засудження особи за вчинення кримінального правопорушення шляхом постановлення обвинувального вироку суду, який набрав законної сили, у порядку, встановленому ст. 532 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).* Саме з такого розуміння засудження виходить і ч. 2

¹ Лекція з навчальної дисципліни «Кримінальне право України. Загальна частина» для студентів II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

ст. 43 КПК, у якій зазначено, що засудженим у кримінальному провадженні є обвинувачений, обвинувальний вирок суду щодо якого набрав законної сили. З цього виходить і ст. 4 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК), згідно з якою підставою виконання і відбування покарання є вирок суду, який набрав законної сили. З положень цих норм випливає, що судимість завжди пов'язана з визнанням особи винною у вчиненні кримінального правопорушення, процесуальною формою якого є *обвинувальний вирок суду*;

3) судимість є правовим наслідком не будь-якого засудження особи, а лише такого, яке пов'язане: а) з *призначенням* вироком суду *певного виду та міри покарання*² і б) з *реальним*, як правило, *відбуванням* засудженим (повністю або частково) цього *покарання*. Виняток з цього загального правила передбачений у п.п. 1 та 2 ст. 89 КК, згідно з якими особи, звільнені від реального відбування покарання з випробуванням (ст.ст. 75, 79 та 104 КК), визнаються такими, що мають судимість, *протягом* встановленого судом *іспитового строку*³;

4) виходячи з того, що наявність судимості припускає не тільки засудження особи до покарання, а й, як правило, його реальне відбуття, такими, що не мають судимості, закон (ч.ч. 3 і 4 ст. 88 КК) визнає *чотири* категорії осіб, до яких належать:

а) засуджені вироком суду, але без призначення покарання. По-перше, такі ситуації виникають у разі застосування ч. 4 ст. 74 і ст. 105 КК, коли суд визнає особу винною у вчиненні кримінального правопорушення, постановляє обвинувальний вирок, але не призначає покарання⁴. По-друге, засудження без покарання може відбутися і у випадках, коли жоден з видів

² Постанова Верховного Суду від 27.09.2018 р. у справі № 647/1831/15-к (провадження № 51-336км17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76945371>.

³ Див. далі про це більш докладно.

⁴ Хоча в ч. 4 ст. 74 та в ст. 1 КК йдеться про звільнення від покарання, але у дійсності при застосуванні цих норм суд визнає особу винною, постановляє обвинувальний вирок, тобто засуджує особу, але при цьому не звільняє особу від призначеного покарання, а взагалі не призначає його.

покарань, передбачених в санкції статті Особливої частини КК, за якою засуджується винний, не може бути до нього застосований (напр., якщо за ст. 128 КК засуджується особа, що досягла пенсійного віку, то жоден з видів покарань, передбачених у санкції цієї статті (громадські, виправні роботи, обмеження волі), згідно з ч. 3 ст. 56, ч. 2 ст. 57 та ч. 3 ст. 61 КК не може бути їй призначено). Тому у цьому випадку суд теж визнає особу винною, постановляє обвинувальний вирок, але без призначення зазначеного у санкції покарання. З моменту набрання таким вироком законної сили особа визнається такою, що не має судимості;

б) засуджені вироком суду і звільнені від покарання. По-перше, така ситуація може виникнути у разі застосування ч.ч. 1–3 ст. 84 КК, коли суд звільняє особу від призначеного їй покарання у зв'язку з наявністю певної хвороби, що перешкоджає відбуванню покарання. По-друге, звільнення від призначеного покарання можливе і у разі застосування амністії (ст. 86 КК) чи помилування (ст. 87 КК);

в) засуджені, що відбули покарання за діяння, караність якого усунена знову прийнятим законом (ч. 2 ст. 74 КК);

г) засуджені, які були реабілітовані, тобто, визнані несправедливо репресованими в судовому або позасудовому порядку з поновленням їх в усіх правах (ч. 4 ст. 88 КК)⁵;

5) судимість має *строковий* характер і відповідно до ч. 1 ст. 88 КК виникає з дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду та триває певний проміжок часу до моменту її погашення чи зняття. Саме на цю ознаку судимості неодноразово звертав увагу Верховний Суд, підкреслюючи, що «судимість має строковий характер. Закон визначає, коли вона виникає (з дня набрання законної сили обвинувальним вироком), та встановлює підстави її припинення. Такими підставами є погашення судимості та її зняття. Як

⁵ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 16 «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» (п. 6). *Вісник ВСУ*. 2004. № 2. С. 10.

погашення, так і зняття судимості пов'язані зі спливом певних термінів, протягом яких особа повинна перетерпіти негативні наслідки та своєю поведінкою довести остаточне виправлення»⁶.

Таким чином, стан судимості: а) виникає з моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким призначено певний вид та обрана конкретна міра покарання; б) зберігається увесь час відбування покарання (основного і додаткового) чи триває протягом іспитового строку (ст.ст. 75, 79 і 104 КК); в) у випадках, передбачених п.п. 5–9 ст. 89 КК, також поширюється на певний проміжок часу після відбуття покарання (основного і додаткового) чи після дострокового звільнення від його відбування (напр., у разі застосування ст. 81 КК) і триває до моменту погашення (ст. 89 КК) чи зняття (ст. 91 КК) судимості⁷;

б) судимість тісно пов'язана з призначеним покаранням, а тривалість її строків визначається не тільки ступенем тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, а залежить і від виду призначеного покарання, тому і завданням судимості є досягнення і остаточне закріплення цілей покарання, зазначених у ч. 2 ст. 50 КК;

7) судимість знаходиться у тісному взаємозв'язку і взаємодії з такими фундаментальними інститутами кримінального права, як «кримінальне правопорушення» та «покарання», а отже, і «кримінальна відповідальність», правовим наслідком якої і, отже, одним із її засобів (ч. 3 ст. 3 КК) судимість, в кінцевому підсумку, і виступає. Ця ознака судимості обумовлена тим, що її виникнення завжди є результатом визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення і засудження до певного виду і міри покарання, тобто пов'язано з однією із форм реалізації кримінальної

⁶ Постанови Верховного Суду: 1) від 27.09.2018 р. у справі № 647/1831/15-к (провадження № 51-336 км 17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76945371>; 2) від 20.08.2019 р. у справі № 759/10001/18 (провадження № 51-773км19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83836416>; 3) від 17.09.2020 р. у справі № 739/1140/18 (провадження № 51-1858км20). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=91702621&red=1000035027f58e63fbe51d5b9b127d3f06d511&d=5>.

⁷ Вісник Верховного Суду України. 2004. № 2. С. 10.

відповідальності. Саме тому протягом того проміжку часу, коли особа перебуває у статусі (стані) судимої, продовжують зберігатися і кримінально-правові відносини між засудженою особою та державою, які припиняють своє існування лише з моменту погашення чи зняття судимості. Отже, є всі підстави вважати, що судимість є одним із засобів кримінальної відповідальності;

8) судимість створює *особливий правовий стан – статус засудженої особи*, який має негативний характер, бо завжди пов'язаний з обмеженням прав і свобод засудженого, що знаходить своє вираження у низці несприятливих для нього правових наслідків⁸. Згідно з ч. 2 ст. 88 КК судимість має правове значення у разі вчинення нового кримінального правопорушення, а також в інших випадках, передбачених законами України⁹. Таким чином, із цих положень закону випливає, що судимість тягне за собою для засудженої особи несприятливі наслідки як *кримінально-правового*, так і *загальноправового* характеру.

Правові наслідки судимості. Як вже зазначалось, судимість завжди пов'язана з певними негативними наслідками для засудженого. Усі ці наслідки, які породжує стан судимості, можуть бути розподілені на *дві* групи.

1. До *першої* з них належать несприятливі наслідки *кримінально-правового характеру*, бо судимість – це, перш за все, інститут кримінального права. Аналіз норм КК свідчить, що наявність судимості певним чином впливає на кримінальну відповідальність:

1) вчинення особою, що має судимість, нового *тотожного* (ч. 1 ст. 32 КК), а у деяких випадках і *однорідного* (ч. 3 ст. 32 КК) кримінального правопорушення визнається *повторністю*, яка у багатьох статтях Особливої

⁸ Вісник Верховного Суду України. 2004. № 2. С. 10; Постанови Верховного Суду: 1) від 27.09.2018 р. у справі № 647/1831/15-к (провадження № 51-336км17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76945371>; 2) від 17.09.2020 р. у справі № 739/1140/18 (провадження № 51-1858 км 20). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=91702621&red=1000035027f58e63f5e51d5b9b127d3f06d511&d=5>.

⁹ Вісник Верховного Суду України. 2004. № 2. С. 10; Постанова Верховного Суду від 05.04.2018 р. у справі № 297/178/16-к (провадження № 51-1430км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73304780>.

частини КК впливає на *кваліфікацію* (є кваліфікуючою ознакою) діяння і тим самим призводить також до встановлення в санкції більш суворого покарання (ст. 35 КК)¹⁰. Напр., якщо особа, що має судимість за грабіж (ч. 1 ст. 186 КК), знову вчиняє такий саме злочин, то діяння кваліфікується вже за ч. 2 цієї статті, в санкції якої встановлено і більш суворе покарання за повторне вчинення грабежу;

2) вчинення *умисного* кримінального правопорушення особою, що має судимість за раніше скоєне *умисне* кримінальне правопорушення, визнається *рецидивом* (ст. 34 КК), який у багатьох статтях Особливої частини КК теж впливає і на *кваліфікацію* діяння, і на встановлення у санкції більш суворого покарання (напр., у п. 13 ч. 2 ст. 115 КК кваліфікуючою ознакою умисного вбивства визнається вчинення цього злочину особою, яка раніше вчинила умисне вбивство, за яке в санкції передбачено не тільки позбавлення волі на певний строк, а й довічне позбавлення волі);

3) вчинення особою, яка має судимість, нового злочину, що утворює повторність (ст. 32 КК) або рецидив (ст. 34 КК), які хоча і не є кваліфікуючими ознаками злочину, але їх наявність *зобов'язує* суд урахувати ці *обставини*, як такі, що *обтяжують покарання*.(п. 1 ч. 1 ст. 67 КК). Напр, якщо особа, що має судимість за спричинення тяжких тілесних ушкоджень, знову вчиняє такий самий злочин, суд повинен врахувати цю обставину як таку, що обтяжує покарання (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК) і призначити більш суворе покарання у межах санкції ч. 1 ст. 121 КК;

4) вчинення особою, що відбуває покарання і має судимість, будь-якого нового кримінального правопорушення до повного відбуття покарання за попереднє, згідно зі ст. 71 КК тягне за собою призначення покарання за сукупністю вироків, згідно з правилами якої до покарання, призначеного за новим вирок, повністю або частково приєднується невідбута частина

¹⁰ Постанова Верховного Суду від 05.04.2018 р. у справі № 297/178/16-к (провадження № 51-1430км18). URL: <https://lpd.juscourt.com/home/search/3175>.

покарання за попереднім вироком. У цих випадках перебіг строків погашення судимості за обома кримінальними правопорушеннями починає обчислюватися лише після фактичного відбуття засудженим покарання, визначеного за сукупністю вироків (ч. 5 ст. 90 КК)¹¹;

5) вчинення особою, що вже відбула покарання, але має судимість, до закінчення її строку нового кримінального правопорушення, перериває і перебіг строку погашення судимості за попереднє кримінальне правопорушення. У цьому випадку строк погашення судимості за попереднє кримінальне правопорушення обчислюється *заново* (із самого початку) після відбуття покарання за знову вчинене кримінальне правопорушення. Тому особа визнається такою, що має судимість, за обидва кримінальні правопорушення до моменту її погашення за кожне з них (ч. 5 ст. 90 КК);

6) наявність на боці особи, що має судимість, такої обтяжливої покарання обставини, як повторність чи рецидив (п. 1 ч. 1 ст. 67 КК), виключає можливість призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ст. 69 КК), а також його пом'якшення на підставі ст. 69¹ КК, що теж негативно позначається на відповідальності особи;

7) наявність судимості виключає і звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст.ст. 45–48 КК, бо таке звільнення застосовується лише стосовно особи, яка *вперше* вчинила певне кримінальне правопорушення;

8) наявність судимості негативно позначається і на застосуванні деяких видів звільнення від покарання чи заміни його більш м'яким (ст.ст. 81, 82, 86, 87 КК), а у деяких випадках і повністю виключає таке звільнення чи заміну (напр., ч. 2 ст. 62 КК);

2. До *другої* групи належать несприятливі наслідки судимості, які мають *загальноправовий характер* і тому передбачені не нормами

¹¹ Вісник Верховного Суду України. 2004. № 2. С. 10–11.

кримінального закону, а іншими нормативно-правовими актами. Ці наслідки пов'язані з обмеженням *загального правового статусу особи*, згідно з якими особам, що мають судимість, забороняється обіймати певні посади (напр., посаду судді, прокурора тощо) чи займатися певною діяльністю (напр., пов'язаною з розпорядженням матеріальними цінностями), а також встановлюються деякі інші обмеження їх прав (напр., права одержувати дозвіл на володіння зброєю). Зокрема, такі наслідки полягають у тому, що:

1) особа, що має судимість за вчинення умисного злочину, не може, напр., бути обрана народним депутатом України (ст. 76 Конституції України). Така особа не може бути суддею (п. 3 ч. 2 ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»). Набрання законної сили обвинувальним вироком суду, з моменту якого виникає судимість, є також підставою для звільнення судді з деяких посад (ст. 126 Конституції України) та для дострокового припинення повноважень народного депутата України (ст. 81 Конституції України);

2) особа, що має судимість, не може бути адвокатом або нотаріусом (ч. 2 ст. 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ст. 3 Закону України «Про нотаріат»). Така особа не може бути призначеними на посаду прокурора (п. 3 ч. 6 ст. 27 Закону України «Про прокуратуру») тощо. Судимість виключає можливість реалізації й інших прав особи. Напр., наявність у особи судимості за тяжкі (ч. 5 ст. 12 КК) або особливо тяжкі (ч. 6 ст. 12 КК) злочини є перешкодою для допуску її до державної таємниці (ст. 23 Закону України «Про державну таємницю»).

3. Указуючи на негативні кримінально-правові та загальноправові наслідки судимості, слід при цьому враховувати, що особа не може визнаватися такою, що має судимість, безстроково, бо остання обмежує правовий статус особи лише на *певний*, чітко визначений у законі *проміжок часу*, після закінчення якого за умов, зазначених у законі, судимість погашається (ст.ст. 89–90) чи знімається (ст. 91 КК) і тим самим *анулюються*

(визнаються юридично неіснуючими) усі негативні наслідки засудження. Неодноразова звертав увагу на це і Верховний Суд, підкреслюючи, що «припинення судимості анулює всі кримінально-правові та загальноправові наслідки засудження та призначення покарання. Особа, судимість якої погашена або знята, вважається такою, яка раніше злочину не вчиняла, покарання не відбувала. Вона не зобов'язана будь-де вказувати про вчинення нею в минулому злочину та призначення за нього покарання, не повинна відчувати жодних негативних наслідків колишньої судимості. Врахування погашеної чи знятої судимості при вирішенні будь-яких питань, у т. ч. і при характеристиці особи, суперечить самій суті інституту припинення судимості і є неприпустимим»¹².

4. Сукупність розглянутих ознак судимості та аналіз тих несприятливих наслідків, яких зазнає засуджена особа, надає можливість визначити *судимість як певний правовий стан (статус) особи, пов'язаний з обмеженням її прав і свобод, який є наслідком засудження особи за вчинення кримінального правопорушення обвинувальним вироком суду до певного виду та міри покарання, що виникає з моменту набрання законної сили цим вироком та зберігається увесь час відбування покарання (основного і додаткового), а у випадках, передбачених п.п. 5–9 ст. 89 КК, – протягом встановленого законом проміжку часу після відбуття покарання чи дострокового звільнення від його відбування, тривалість якого залежить від ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення та відбутого за нього покарання*¹³.

¹² Практика судів України з кримінальних справ (2012–2013 рр.) / уклад. В. І. Тютюгін; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2014. С. 417–425; Постанови Верховного Суду: 1) від 27.09.2018 р. у справі № 647/1831/15-к (провадження № 51-336км17). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76945371>; 2) від 17.09.2020 р. у справі № 739/1140/18 (провадження № 51-1858 км 20). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=91702621&red=1000035027f58e63f5e51d5b9b127d3f06d511&d=5>.

¹³ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.12.2003 р. № 16 «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» (п. 1). Вісник Верховного Суду України. 2004. № 2. С. 10.

Поняття, передумова, підстава та порядок погашення судимості.
Закон не містить визначення погашення судимості, проте системний аналіз приписів ст.ст. 88–90 КК дає підстави для висновку, що *погашення судимості – це автоматичне припинення стану судимості внаслідок закінчення встановлених законом строків, які у випадках, передбачених п.п. 5–9 ст. 89 КК, обчислюються з моменту відбуття засудженим призначеного вироком покарання (основного і додаткового) чи дострокового звільнення від його відбування, за умови, якщо протягом перебігу цих строків особа не вчинить нового кримінального правопорушення.*

1. З наведеного визначення випливає, що:

1) погашення судимості відбувається *автоматично* – по закінченні (зі спливом) певного, встановленого у ст. 89 КК, проміжку часу – строку погашення судимості, і «...не потребує свого посвідчення спеціальним рішенням суду чи іншим документом»¹⁴;

2) перебіг строку погашення судимості у випадках, передбачених п.п. 5–9 ст. 89 КК, обчислюється з *дня відбуття покарання (основного і додаткового) або з моменту дострокового звільнення від його відбування.* При цьому у випадках реального відбування засудженим як основного, так і додаткового покарання, останнє не впливає на загальну тривалість строку погашення судимості. Але *початковим* моментом, з якого обчислюється у таких випадках перебіг цих строків, є *день відбуття саме додаткового покарання* за умови, якщо останнє повністю або хоча б частково відбувалося (виконувалося) після відбуття засудженим основного покарання (напр., у засудженого до 2-х років позбавлення волі і додатково позбавленого права керувати транспортними засобами на строк 3 роки, строк погашення

¹⁴ Вісник Верховного Суду України. 2004. № 2. С. 10.

судимості буде обчислюватися з моменту відбуття саме додаткового, а не основного покарання);

3) з моменту погашення судимості особа вважається не судимою з анулюванням усіх несприятливих правових наслідків. Тому у разі вчинення такою особою у подальшому нового кримінального правопорушення, останнє визнається вчиненим *уперше*.

Які ж чинники виступають *передумовою* та *підставою* погашення судимості і який *порядок* (правила) її погашення встановлює закон?

2. За загальним правилом, *передумовою* погашення судимості є *відбуття засудженням (повністю або частково) призначеного вироком суду основного і додаткового покарання*. Але із цього загального правила закон встановлює *два винятки*, згідно з якими:

1) у випадках, передбачених ч 2 ст. 90 КК, судимість погашається по *закінченні строків давності виконання обвинувального вироку*, бо при звільненні особи від відбування покарання на підставі ст.ст. 80 і 106 КК до строку погашення судимості зараховується час, протягом якого вирок не було виконано. Таким чином, у цих випадках *строк погашення судимості дорівнює строку давності виконання обвинувального вироку*, з моменту закінчення якого погашається і судимість;

2) у випадках, передбачених п.п. 1 та 2 ст. 89 КК, стосовно осіб, які були *звільнені* від відбування призначеного судом покарання з *випробуванням* на підставі ст.ст. 75, 79 і 104 КК, судимість погашається по закінченні *іспитового строку*¹⁵.

3. **Підстава** погашення судимості складається з *двох* обов'язкових чинників (елементів), до яких належать: а) закінчення (сплив) встановлених у ст. 89 КК строків погашення судимості і б) невчинення протягом цих строків нового кримінального правопорушення.

¹⁵ Більш докладно про порядок погашення судимості у цих випадках, див. у подальшому.

4. *Перший чинник* (елемент), що складає підставу погашення судимості, має *об'єктивний* (формалізований в законі) характер, бо не пов'язаний з поведінкою засудженого, а свідчить про наявність такої події (факту, обставини), як *закінчення* (сплив) встановлених у ст. 89 КК *строків погашення судимості*. Згідно з ч. 1 ст. 90 КК *початковий* момент перебігу цих строків обчислюється з дня *набрання законної сили обвинувальним вироком суду*, а умовою сприятливого *закінчення* цих строків згідно з ч. 5 ст. 90 КК є *невчинення особою протягом їх перебігу нового кримінального правопорушення*.

5. Відповідно до ч. 1 ст. 90 КК обчислення строків погашення судимості, за загальним правилом, починається з дня відбуття (виконання) основного і додаткового (якщо останнє призначалось) покарання. Але це загальне правило, бо можливі ситуації, коли особа засуджується зі звільненням від відбування призначеного покарання (напр., із випробуванням за ст.ст. 75, 79 чи 104 КК) або достроково звільняється від частини строку призначеного покарання (напр., умовно-достроково за ст. 81 КК). Крім того, питання про погашення судимості кожного разу вирішується стосовно осіб, які вчинили різні за ступенем тяжкості кримінальні правопорушення і у зв'язку з цим були засуджені і відбували різні види покарань, які, до того ж, можуть бути призначені судом і у різних їх розмірах.

6. Ураховуючи усі ці особливості, закон встановлює такий *порядок* погашення судимості, згідно з яким у ст. 89 КК передбачено *декілька варіантів* (способів, правил) обчислення строків її погашення:

1) *перший* з них встановлений у п.п. 1 і 2 ст. 89 КК, згідно з якими особи, *звільнені від відбування покарання з випробуванням* (ст.ст. 75, 79, 104 КК), визнаються такими, що не мають судимості, *після закінчення іспитового строку*, але за умови, *якщо протягом цього строку вони не вчинять нового кримінального правопорушення* (ч. 3 ст. 78 КК) і рішення про їх звільнення не

буде скасоване з інших підстав (ч. 2 ст. 78 КК). Таким чином, такі особи вважаються судимими лише *протягом іспитового строку*.

Але такі особи можуть бути засуджені не тільки до основного, а й до додаткового покарання (ст. 77 КК), зокрема, до такого *строкового* його виду, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю¹⁶ (ст. 55), яке при застосуванні ст.ст. 75 і 104 КК завжди відбувається *реально*. Що ж стосується ст. 79 КК, то у разі її застосування це додаткове покарання теж може виконуватися реально, якщо у звільненні від нього судом було відмовлено. Якщо у таких випадках строк цього додаткового покарання *перевищує* тривалість іспитового строку, особа визнається такою, що не має судимості, не по закінченні іспитового строку, а тільки *після відбуття додаткового покарання* (напр., якщо особа, що засуджена до 2-х років позбавлення волі з позбавленням права на 3 роки, звільняється від відбування основного покарання з випробуванням (ч. 1 ст. 75 КК), а тривалість іспитового строку складає лише один рік (ч. 4 ст. 75 КК), то вона буде визнана такою, що не має судимості, не по закінченні іспитового строку (один рік), а лише після відбуття додаткового покарання, тобто лише через 2 роки після закінчення іспитового строку). Таким чином у осіб, звільнених від відбування основного покарання з випробуванням (ст.ст. 75, 79, 104 КК), судимість погашається: а) або з моменту сприятливого закінчення іспитового строку, б) або з дня відбуття додаткового покарання, якщо строк останнього перевищує тривалість іспитового строку;

2) *другий* варіант обчислення строків погашення судимості встановлений у п. 2¹ ст. 89 КК, згідно з яким особи, засуджені за вчинення *кримінального проступку*, визнаються такими, що не мають судимості, *після відбуття покарання* (основного і додаткового), призначеного судом і відбутого засудженим. Отже, цей варіант погашення судимості: а) стосується

¹⁶ Далі – позбавлення права.

лише осіб, засуджених за вчинення кримінального проступку (ч. 2 ст. 12 КК), б) судимість у яких поширюється тільки на час відбування призначеного судом покарання (основного і додаткового);

3) *третій* варіант обчислення строків погашення судимості передбачений в п. 4 ст. 89 КК, згідно з яким такими, що не мають судимості, визнаються *чотири* категорії осіб, які: а) відбули покарання у виді службових обмежень для військовослужбовців (ст. 58 КК); б) відбули покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК); в) були достроково звільнені від покарань, передбачених ст.ст. 58 і 62 КК г) є військовослужбовцями, що відбули покарання на гауптвахті замість арешту¹⁷.

Аналіз п. 4 ст. 89 КК, свідчить, по-перше, що у ньому йдеться про погашення судимості лише стосовно такої категорії засуджених як *військовослужбовці*. По-друге, ці особи повинні повністю або хоча б частково відбути лише такі *три* види покарань, які передбачені у ст.ст. 58, 60 і 62 КК. По-третє, ці покарання були застосовані до них за вчинення тільки *злочину*, а не кримінального проступку, бо у разі вчинення останнього погашення судимості здійснюється не за п. 4, а за правилами п. 2¹ ст. 89 КК. По-четверте, у п. 4 ст. 89 КК йдеться про застосування цих видів покарань за вчинення злочину *будь-якого ступеня тяжкості*. Нарешті, по-п'яте, у п. 4 ст. 89 КК вказується на *відбуття* зазначених покарань, незалежно від того, чи були вони *безпосередньо* призначені вироком суду або застосовані лише *на заміну* (напр., за ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62 КК) більш суворого виду покарання. Таким чином, судимість у осіб, зазначених у п. 4 ст. 89 КК: а) поширюється *виключно на строк відбування покарання* (основного і додаткового)

¹⁷ Слід зазначити, що стосовно четвертої категорії осіб, використана в п. 4 ст. 89 КК визначення: «військовослужбовці, що відбули покарання на гауптвахті замість арешту» є не зовсім коректним. Більш точним є визначення, наведене у ч. 2 ст. 60 КК, у якій вказується не на відбування покарання на гауптвахті *замість* арешту, а на відбування арешту на гауптвахті. Тобто, у даному випадку йдеться не про заміну одного виду покарання (арешту) іншим (триманням на гауптвахті), а лише про *особливий порядок* відбування покарання у виді арешту військовослужбовцями. Саме з цього виходить і ст. 55 КВК, у ч. 1 якої зазначається, що «військовослужбовці, засуджені до арешту, відбувають покарання на гауптвахті».

і б) погашається з дня його відбуття чи з моменту дострокового звільнення від покарання (напр., за ч. 3 ст. 84 КК);

4) *четвертий* варіант обчислення строків погашення судимості встановлений у п.п. 5–9 ст. 89 КК і стосується тих *п'яти* категорій осіб, які:

- а) засуджені за вчинення тільки *злочину*, а не кримінального проступку;
- б) засуджені до *певного виду покарання* (за винятком тих, які перелічені у п. 4 ст. 89 КК);
- в) *реально* (фактично) *відбули* ці покарання *повністю* або *частково*; г) вважаються судимими (на відміну від п.п. 2, 2¹ та 4 ст. 89 КК) не тільки під час відбування покарання, а і протягом визначених у п.п. 5–9 ст. 89 КК строків *після відбуття* покарання (основного і додаткового).

Отже, судимість за правилами п.п. 5–9 ст. 89 КК погашається по закінченні (зі спливом) встановлених у законі строків, які тривають *після фактичного відбуття* (повністю або частково) призначеного судом *покарання* (основного і додаткового).

Ці строки є *диференційованими* і відповідно до п.п. 5–9 ст. 89 КК становлять 1, 2, 3, 6 чи 8 років, а їх *тривалість* залежить від: а) виду призначеного і реально відбутого основного покарання; б) розмір штрафу (ст. 53 КК), призначеного як основне покарання, в) ступеню тяжкості вчиненого злочину.

7. Аналіз п.п. 5–9 ст.89 КК свідчить, що порядок погашення судимості у осіб, засуджених до основного покарання у виді *штрафу*, має свої особливості і тому буде розглянутий окремо. Що ж стосується осіб, засуджених до інших видів основних покарань, то погашення судимості стосовно них здійснюється в такому порядку:

1) за п. 5 ст.89 КК особи, засуджені за вчинення *злочину* до таких основних видів покарань, як: а) позбавлення права (ст. 55 КК), б) громадські роботи (ст. 56 КК), в) виправні роботи (ст. 57 КК), г) арешт (ст. 60 КК), визнаються такими, що не мають судимості, за умови, якщо протягом *одного року* з дня відбуття покарання (основного та додаткового) вони не вчинять

нового кримінального правопорушення. Отже, у цих осіб: а) перебіг строку погашення судимості обчислюється з моменту відбуття покарання (основного і додаткового), а його тривалість (один рік) б) визначається лише видом відбутого основного покарання і в) *не залежить* від ступеня тяжкості вчиненого злочину;

2) за п. 6 ст. 89 КК особи, засуджені за вчинення злочину до обмеження волі (ст. 61 КК), визнаються такими, що не мають судимості, за умови, якщо протягом *двох років* з дня відбуття покарання (основного та додаткового) вони не вчинять нового кримінального правопорушення. Отже, у цих осіб: а) перебіг строку погашення судимості обчислюється з моменту відбуття покарання (основного і додаткового), а його тривалість (2 роки) б) визначається лише видом відбутого основного покарання і в) *не залежить* від ступеня тяжкості вчиненого злочину;

3) за п.п. 7–9 ст. 89 КК особи, засуджені за вчинення злочину до позбавлення волі (ст. 63 КК), визнаються такими, що не мають судимості, якщо при засудженні: а) за нетяжкий злочин (ч. 4 ст. 12 КК) – протягом *трьох років* (п. 7); б) за тяжкий (ч. 5 ст. 12 КК) – протягом *шести років* (п. 8); в) за особливо тяжкий (ч. 6 ст. 12 КК) – протягом *восьми років* (п. 9) з дня відбуття покарання (основного та додаткового) вони не вчинять нового кримінального правопорушення. Отже, у цих осіб: а) перебіг строку погашення судимості обчислюється з моменту відбуття покарання (основного і додаткового), а його тривалість (3, 6 чи 8 років) залежить: б) від виду відбутого основного покарання (позбавлення волі) і в) ступеня тяжкості вчиненого злочину (ч.ч. 4–6 ст. 12 КК);

8. Як у п. 5, так і в п.п. 7–9 ст. 89 КК йдеться про погашення судимості щодо осіб, засуджених за злочин до такого основного виду покарання, як *штраф* (ст. 53 КК). Проте, якщо у п. 5 ст. 89 КК тривалість строку погашення судимості (один рік) закон пов'язує не тільки з призначенням штрафу, а і з його *розміром* – *не більше трьох тис. неоподатковуваних мінімумів доходів*

*громадян*¹⁸, то у п.п. 7–9 ст. 89 КК тривалість цих строків (3, 6 чи 8 років) обумовлена лише *ступенем тяжкості вчиненого злочину* без вказівки на розмір призначеного за нього штрафу. У зв'язку з таким різним законодавчим підходом до порядку погашення судимості у разі засудження до штрафу, в судовій практиці виникло питання, як обчислювати у цих випадках тривалість строку погашення судимості: а) спираючись тільки на розмір штрафу і незалежно від ступеня тяжкості злочину, за який його призначено (тобто, за п. 5 ст. 89 КК), або б) виходячи тільки зі ступеню тяжкості злочину, за який штраф було призначено, незалежно від його розміру (тобто, за п.п. 7–9 ст. 89 КК)?

Саме тому це питання стало предметом розгляду Верховного Суду, який, спираючись на практику ЄСПЛ, зазначив, що однією з вимог якості закону є його *доступність для зацікавлених осіб, чіткість та передбачуваність у своєму застосуванні*. Виходячи з цього, Верховний Суд дійшов висновку про *неоднозначність* законодавчого вирішення питання про обчислення строку погашення судимості у п. 5 та у п.п. 7–9 ст. 89 КК стосовно штрафу, що, на думку Верховного Суду, свідчить про наявність певної *колізії* в законі. За позицією Верховного Суду, ця колізія повинна тлумачитись (вирішуватися) на користь засудженого щодо якого має бути застосований *найбільш сприятливий підхід* у вирішенні питання про погашення судимості¹⁹. Таким чином, з урахуванням позиції Верховного Суду, погашення судимості у цих випадках має здійснюватися у такому порядку:

1) якщо особа засуджується за *злочин* до основного покарання у виді штрафу в розмірі *до (не більше) трьох тис. н.м.д.г.*, то незалежно від ступеня тяжкості вчиненого нею злочину, строк погашення судимості

¹⁸ Далі – н.м.д.г.

¹⁹ Постанова Верховного Суду від 20.08.2019 р. у справі № 759/10001/18 (провадження № 51-773км19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83836416>.

визначається за правилами п. 5 ст. 89 КК. Виходячи з цього, а) перебіг строку погашення судимості обчислюється у цих випадках з моменту сплати штрафу (або з дня відбуття додаткового покарання, якщо останнє було призначено), а б) його тривалість становить *один рік*;

2) якщо ж особа засуджується за *злочин* до основного покарання у виді штрафу в розмірі *понад три тис н.м.д.г.*, то строк погашення судимості визначається вже за правилами п.п. 7–9 ст. 89 КК. Виходячи з цього, а) перебіг строку погашення судимості обчислюється в цих випадках з моменту сплати штрафу (або з дня відбуття додаткового покарання, якщо останнє було призначено), а б) його тривалість може складати 3, 6 чи 8 років, бо в) залежить від *ступеня тяжкості* вчиненого злочину.

9. **Другий чинник** (елемент), що утворює підставу погашення судимості, має *суб'єктивний* характер, бо характеризує певну поведінку засудженого, який протягом строків погашення судимості, тривалість яких визначена у ст. 89 КК, *не повинен вчинити будь-яке нове кримінального правопорушення*, незалежно від того, чи є воно кримінальним проступком або злочином.

10. У разі порушення цієї умови – вчинення до закінчення строку погашення судимості нового кримінального правопорушення згідно з ч. 5 ст. 90 КК перебіг цього строку *переривається*. *Переривання* строку погашення судимості означає, що та його частина, яка вже спливла до моменту вчинення нового кримінального правопорушення, повністю відкидається, не враховується (визнається юридично неіснуючою). Тому перебіг строку погашення судимості за попереднє кримінальне правопорушення починає обчислюватися із самого *почату* (заново) з моменту (після) фактичного відбуття покарання (основного і додаткового) за останнє (знову вчинене) кримінальне правопорушення²⁰. Але одночасно із

²⁰ Постанова Верховного Суду від 05.04.2018 р. у справі № 297/178/16-к (провадження № 51-1430км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73304780>.

цим строком починає обчислюватися і перебіг строку погашення судимості за знову вчинене кримінальне правопорушення²¹.

11. Таким чином, з моменту відбуття покарання (основного і додаткового) за знову вчинене кримінальне правопорушення *одночасно спливають два строки погашення судимості*: а) за перше (раніше вчинене) і б) за останнє (знову вчинене) кримінальні правопорушення, завдяки чому певний проміжок часу особа визнається судимою за всі вчинені нею кримінальні правопорушення. У такій ситуації згідно з ч. 5 ст. 90 КК строки погашення судимості за всі вчинені особою кримінальні правопорушення *обчислюються окремо за кожне з них*. Причому, ці строки спливають не послідовно (один за одним), а *паралельно* (один поряд з іншим). Вони також не поглинаються і не складаються між собою і закінчуються *самостійно* (кожен у свій час), залежно від їх тривалості, яка визначена в ст. 89 КК²².

12. Підводячи підсумок, слід зазначити, що саме такі чинники (елементи), як: а) закінчення встановлених у ст. 89 КК строків погашення судимості та б) невчинення протягом їх перебігу нового кримінального правопорушення у своїй сукупності (єдності) і складають *підставу* погашення судимості, а, отже, і призводять до автоматичного (без будь-якого спеціального рішення суду) визнання особи такою, що не має судимості.

Порядок погашення судимості у випадках дострокового звільнення від відбування призначеного судом покарання. З підстав, передбачених законом, особа, засуджена до певного виду та міри покарання, може бути до закінчення його строку (достроково) звільнена від його відбування. Перш за все слід зазначити, що *дострокове* звільнення можливо лише стосовно так званих *строкових* видів покарань, тобто таких, які: а) відбуваються протягом певного проміжку часу, б) мінімально та максимально припустимі межі яких

²¹ Вісник Верховного Суду України. 2004. № 2. С. 10–11.

²² Постанова Верховного Суду від 26.08.2020 у справі № 431/2787/19 (провадження № 51-2894 км 20) URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91260580>.

встановлені в ст.ст. 55–58, 60–63 Загальної частини КК, в) строки, в межах яких вони можуть бути призначені, передбачені в санкціях статей Особливої частини КК, а г) конкретна міра (строк), що призначається засудженому, визначається у вирокі суду.

1. Найбільш розповсюдженим видом звільнення від відбування покарання є *умовно-дострокове звільнення*, за якого на підставі ст. 81 КК особа, яка відбула певну, встановлену законом (п.п.1–3 ч. 3 ст. 81 КК) частину строку покарання, і довела своє виправлення (ч. 2 ст. 81 КК), умовно-достроково звільняється судом від *подальшого відбування покарання* під умовою невчинення протягом невідбутої частини строку покарання нового кримінального правопорушення (ч. 4 ст. 81 КК). У цих випадках погашення судимості здійснюється в порядку (за правилами) ч. 3 ст. 90 КК, згідно з якою:

1) якщо особу було достроково (у тому числі й умовно-достроково) звільнено від відбування покарання, то перебіг строку погашення судимості *обчислюється з дня (з моменту) дострокового її звільнення* від відбування покарання (основного і додаткового);

2) тривалість цього строку згідно зі ст. 89 КК залежить від: а) виду основного покарання, певна частину строку якого була вже відбута, та б) ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення;

3) якщо засуджений до основного покарання і такого додаткового, як позбавлення права (ст. 55 КК), умовно-достроково звільняється лише від відбування основного покарання, без звільнення від додаткового, то у таких випадках тривалість строку погашення судимості також залежить від виду призначеного вироком і частково відбутого основного покарання та ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення (ст. 89 КК). Але перебіг строку погашення судимості обчислюється в такій ситуації лише після (з моменту) відбуття особою додаткового покарання.

2. У разі умовно-дострокового звільнення може статися і так, що строк погашення судимості опиниться менш тривалим, ніж невідбута частина покарання (напр., засуджений до 5-ти років обмеження волі (ст. 61 КК) за нетяжкий злочин, згідно з п. 1 ч. 3 ст. 81 КК може бути умовно-достроково звільнений після фактичного відбуття половини строку цього покарання. Отже, у цьому випадку невідбута частина строку покарання дорівнює 2 рокам і 6 місяцям, тоді як строк погашення судимості згідно з п. 6 ст. 89 КК становить лише 2 роки). У таких випадках особа визнається судимою до закінчення невідбутої частини покарання, бо згідно з ч. 4 ст. 81 КК остання є своєрідним іспитовим строком, порушення умов якого тягне за собою наслідки, передбачені ст. 71 КК;

3. Закон не містить спеціальних вказівок щодо порядку погашення судимості у випадках, коли умовно-дострокове звільнення (ст. 81 КК) застосовується до особи, засудженої за вчинення *кримінального проступку*. При вирішенні цього питання слід виходити з того, що ст. 81 КК встановлює не тільки дострокове, а й *умовне* звільнення від відбування покарання. Тому невідбута частина покарання є у цьому випадку своєрідним іспитовим строком, протягом якого звільнена особа повинна утримуватися від вчинення нового кримінального правопорушення. Причому, згідно з ч. 4 ст. 81 КК така умова звільнення зберігає своє правове значення протягом всієї невідбутої частини строку покарання. Саме тому, системний аналіз приписів ч. 4 ст. 81 КК та п. 2¹ ст. 89 КК дає підстави для висновку, що особа, яка була умовно-достроково звільнена від відбування покарання, призначеного за *кримінальний проступок*, визнається такою, що не має судимості, не з моменту її звільнення, а лише *після сприятливого закінчення невідбутої частини покарання* (основного і додаткового).

4. Аналіз закону свідчить, що *три* види звільнення від покарання безпосередньо в КК не передбачені, а їх застосування регламентується лише у нормах КВК. *Перший* з них передбачений ч. 3 ст. 37 КВК, згідно з якою

особа, засуджена до *громадських робіт* (ст. 56 КК), яка після ухвалення вироку визнана особою з інвалідністю першої або другої групи або досягла пенсійного віку, а також жінка, яка стала вагітною, можуть бути звільнені від *подальшого відбування* покарання. *Другий*, – передбачений ч. 5 ст. 42 КВК, згідно з якою засуджена до *виправних робіт* (ст. 57 КК) жінка, яка стала вагітною, може бути *достроково* звільнена від відбування покарання. *Третій* вид звільнення передбачений ч. 9 ст. 59 КВК, згідно з якою особа, яка після постановлення вироку, яким її засуджено до обмеження волі (ст. 61 КК), визнана особою з інвалідністю першої чи другої групи або досягла пенсійного віку²³, може бути *звільнена від відбування покарання*. Оскільки в усіх цих випадках особа *достроково звільняється від подальшого відбування покарань*, передбачених ст.ст. 56, 57, 61 КК, то погашення судимості здійснюється в цих випадках у такому порядку:

1) якщо *громадські чи виправні роботи або обмеження волі* призначені за вчинення *кримінального проступку*, то погашення судимості здійснюється за правилами п. 2¹ ст. 89 КК і особа визнається такою, що не має судимості, з моменту її *дострокового звільнення від основного покарання або із дня відбуття додаткового*, якщо останнє було призначено і хоча б частково реально відбувалося після звільнення від основного покарання;

2) якщо *громадські чи виправні роботи* призначені за вчинення *злочину*, то погашення судимості здійснюється за правилами п. 5 ст. 89 КК, згідно з якими: а) перебіг строку погашення судимості обчислюється з моменту звільнення від цих основних покарань або із дня відбуття додаткового, якщо останнє було призначено і хоча б частково реально відбувалося після звільнення від основного покарання, а б) тривалість строку погашення судимості становить *один рік*;

²³ У ч. 9 ст. 59 КВК передбачено і звільнення від відбування обмеження волі (ст. 61 КК) щодо особи, яка захворіла на тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, а також стосовно жінки, яка завагітніла, але такі види звільнення регламентовані і у КК, зокрема, в ст.ст. 83, 84 КК. Тому порядок погашення судимості у цих випадках розглядається далі.

3) якщо *обмеження волі* було призначено за вчинення злочину, то погашення судимості здійснюється за правилами п. 6 ст. 89 КК, згідно з якими: а) перебіг строку погашення судимості обчислюється з моменту звільнення від цього основного покарання або із дня відбуття додаткового, якщо останнє було призначено і хоча б частково реально відбувалося після звільнення від обмеження волі, а б) тривалість строку погашення судимості становить *два роки*.

5. За ч. 1 ст. 83 КК жінка, яка стала вагітною або народила дитину під час відбування покарання у виді обмеження (ст. 61 КК) чи позбавлення (ст. 63 КК) волі, може бути звільнена від відбування покарання²⁴ в межах строку, на який згідно з законом жінку звільнено від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами і до досягнення дитиною трирічного віку. У свою чергу, в ч. 4 ст. 83 КК встановлено, що після досягнення дитиною трирічного віку або в разі її смерті суд, залежно від поведінки засудженої, може звільнити її від покарання або замінити його більш м'яким покаранням чи направити засуджену для відбування покарання, призначеного вироком. Таким чином, у цих випадках звільнення від відбування покарання здійснюється у *два етапи*, у зв'язку з чим погашення судимості здійснюється у такому порядку:

1) якщо за ч. 1 ст. 83 КК жінка звільняється від відбування покарання до досягнення дитиною трирічного віку (перший етап звільнення), то цей проміжок часу є своєрідним іспитовим строком, протягом якого вона визнається такою, що має судимість. Такий висновок впливає із приписів ч. 6 ст. 83 КК, у якій встановлено: якщо в період звільнення від відбування покарання засуджена вчинить нове кримінальне правопорушення, суд призначає їй покарання за сукупністю вироків (ст. 71 КК);

2) якщо після досягнення дитиною трирічного віку жінка *остаточно* звільняється від відбування обмеження чи позбавлення волі (другий етап

²⁴ Згідно з ч. 1 ст. 83 КК таке звільнення виключається у разі засудження жінки до позбавлення волі на строк більше п'яти років за умисні тяжкі (ч. 5 ст. 12 КК) та особливо тяжкі (ч. 6 ст. 12 КК) злочини.

звільнення), то саме з моменту такого звільнення або із дня відбуття додаткового покарання, якщо останнє було призначено і хоча б частково відбувалося реально після звільнення від основного покарання, вона визнається такою, що не має судимості;

3) якщо жінка, звільнена від відбування покарання за ч. 1 ст. 83 КК, порушила умови такого звільнення, зазначені в ч. 5 ст. 83 КК, і у зв'язку з цим була направлена для реального відбування призначених вироком обмеження чи позбавлення волі, погашення судимості здійснюється за правилами ст. 89 КК, а тривалість строку погашення судимості залежить від:

- а) виду призначеного покарання (обмеження чи позбавлення волі) та
- б) ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

б. За ст. 84 КК особа може бути звільнена від покарання *за хворобою*. У цих випадках погашення судимості здійснюється у такому порядку:

1) якщо за ч. 1 ст. 84 КК звільняється від відбування покарання особа, яка під час його відбування захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, то погашення судимості здійснюється за правилами ст. 89 КК, а тривалість строку погашення судимості залежить від: а) виду призначеного покарання, яке особа частково відбула до її звільнення, та б) ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення;

2) якщо за ч. 2 ст. 84 КК у зв'язку із захворюванням на іншу тяжку хворобу (не психічну), що перешкоджає відбуванню покарання, особа *повністю* звільняється від призначеного їй покарання, то згідно з ч. 3 ст. 88 КК вона визнається такою, що не має судимості, з моменту такого звільнення;

3) якщо за ч. 2 ст. 84 КК у зв'язку із захворюванням на іншу тяжку хворобу (не психічну), що перешкоджає відбуванню покарання, особа звільняється лише від *подальшого відбування покарання*, частина якого була вже відбута, то: а) перебіг строку погашення судимості обчислюється з

моменту звільнення від покарання, а його тривалість залежить від б) виду частково відбутого покарання та в) ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення;

4) якщо за ч. 3 ст. 84 КК військовослужбовець, засуджений до службових обмежень (ст. 56 КК), арешту (ст. 60 КК) або тримання в дисциплінарному батальйоні (ст. 62 КК), звільняється від цих видів покарань у зв'язку з визнанням його непридатними до військової служби за станом здоров'я, то погашення судимості здійснюється за правилами п. 4 ст. 89 КК, згідно з якими з моменту такого звільнення або із дня відбуття додаткового покарання, якщо останнє було призначено і хоча б частково реально відбувалося після звільнення від основного покарання, особа визнається такою, що не має судимості;

5) якщо у зв'язку з одужанням від хвороби зазначені в ч.ч. 1 і 2 ст. 84 КК особи направляються для реального відбування призначеного їм покарання, то погашення судимості здійснюється за правилами ст. 89 КК, а тривалість строків погашення судимості залежить від: а) виду відбутого покарання та б) ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

7. За ст. 85 КК на підставі закону про амністію (ст. 86 КК) або акта про помилування (ст. 87 КК) засуджений може бути *повністю* або *частково* звільнений від основного і додаткового покарань. У таких випадках порядок погашення судимості залежить від того, чи є таке звільнення повним або частковим:

1) у разі *повного* звільнення від призначеного покарання (основного і додаткового) згідно з ч. 3 ст. 88 КК особа визнається такою, що не має судимості, з моменту її звільнення;

2) у разі *часткового* звільнення від покарання²⁵ (тобто, від подальшого його відбування) погашення судимості здійснюється за правилами ст. 89 КК,

²⁵ До часткового звільнення належать і випадки, коли конкретним законом про амністію встановлюється *скорочення* строку покарання, призначеного судом.

а тривалість строку погашення судимості залежить від: а) виду частково відбутого покарання і б) ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення;

3) у разі звільнення особи лише від основного покарання (без звільнення від додаткового) вона визнається такою, що не має судимості, лише після відбуття (виконання) додаткового покарання.

8. Саме з такого порядку погашення судимості виходить і Закон України «Про застосування амністії в Україні», в ч. 3 ст. 6 якого зазначено, що «питання про погашення чи зняття судимості стосовно осіб, до яких застосовано амністію, вирішується відповідно до положень Кримінального кодексу України»²⁶.

Порядок погашення судимості у випадках заміни призначеного судом покарання іншим видом покарання. За умов, встановлених законом, призначене вироком суду *покарання* або *невідбута його частина* можуть бути замінені іншим – *більш м'яким* або *більш суворим* видом покарання.

1. Найбільш розповсюджений видом такої заміни є передбачена ст. 82 КК *заміна* невідбутої частини обмеження (ст. 61 КК) чи позбавлення волі (ст. 63 КК), а також довічного позбавлення волі *більш м'яким видом основного покарання*. При застосуванні такої заміни порядок погашення судимості здійснюється в порядку (за правилами) ч. 4 ст. 90 КК, згідно з якими у цих випадках:

1) строк погашення судимості обчислюється з моменту (із дня) відбуття засудженим того *більш м'якого основного покарання, яке було застосовано на заміну, або з дня відбуття і призначеного вироком додаткового* покарання (якщо особу не було звільнено від останнього за правилами ч. 2 ст. 82 КК);

2) тривалість строку погашення судимості визначається за правилами п.п. 5–9 ст. 89 КК і залежить від: а) того більш суворого виду покарання,

²⁶ ВВР України. 1996. № 48. Ст. 263.

частина строку якого була вже відбута до заміни і г) ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення. Таке рішення щодо визначення тривалості строку погашення судимості засновано на тому, що, встановлюючи в п.п. 5–9 ст. 89 КК ці строки, закон пов'язує їх тривалість з двома чинниками: а) засудженням особи вироком суду до певного виду покарання і б) реальним *відбуттям* (повністю або частково) цього покарання. Оскільки у разі застосування ст. 82 КК особа була не тільки засуджена до певного виду покарання, а й відбула частину його строку до заміни, саме тому цей вид покарання і має бути покладено в основу визначення тривалості строку погашення судимості. Що стосується більш м'якого покарання, застосованого на заміну, то останнє не впливає на тривалість строку погашення судимості, але момент його відбуття визначає початок обчислення перебігу її строку;

3) закон не містить спеціальних вказівок стосовно порядку погашення судимості у разі застосування ст. 82 КК щодо особи, засудженої до обмеження волі (ст. 61 КК) за вчинення *кримінальний проступку*. Але системний аналіз приписів ст. 82 і п. 2¹ ст. 89 КК дає підстави для висновку, що така особа вважається судимою лише протягом всього строку відбування покарання – як частини обмеження волі, що відбувалась до заміни, так й того більш м'якого покарання, що відбувалось після заміни. Таким чином, у цих випадках, особа визнається такою, що не має судимості, з моменту відбуття більш м'якого покарання, застосованого на заміну.

4) встановлюючи в ч. 5 ст. 82 КК можливість заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням – позбавленням волі на строк від 15 до 20 років (за умови, якщо до такої заміни засуджений відбув не менше 15 років призначеного вироком суду покарання), закон не містить спеціальних вказівок стосовно порядку погашення судимості у цьому випадку. Але системний аналіз приписів ст.ст. 82 і 89 КК дає підстави для висновку, що у цьому випадку погашення судимості здійснюється у такому

порядку: а) перебіг строку погашення судимості обчислюється тут з моменту відбуття засудженим позбавлення волі на певний строк (від 15 до 20 років), застосованого на заміну довічного позбавлення волі, а б) тривалість цього строку визначається за правилами п. 9 ст. 89 КК і дорівнює 8 рокам, бо особа була засуджена за вчинення особливо тяжкого злочину (ч. 6 ст. 12 КК) і як до заміни, так й після неї відбувала покарання у виді позбавлення волі.

2. За ч. 3 ст. 57 КК (ч. 5 ст. 42 КВК) особам, які стали непрацездатними після постановлення вироку, *виправні роботи* можуть бути замінені *штрафом* із розрахунку трьох встановлених законодавством н.м.д.г. за один місяць виправних робіт. У цих випадках погашення судимості здійснюється у такому порядку:

1) якщо виправні роботи, замінені штрафом, були призначені вироком за вчинення *кримінального проступку*, то погашення судимості здійснюється за правилами п. 2¹ ст. 89 КК і особа визнається такою, що не має судимості, після сплати штрафу, а у разі призначення вироком суду і додаткового покарання, – з моменту його відбуття;

2) якщо виправні роботи, замінені штрафом, були призначені судом за вчинення *злочину*, то погашення судимості здійснюється за правилами п. 5 ст. 89 КК, згідно з якими: а) строк погашення судимості обчислюється з моменту сплати штрафу, а у разі призначення і додаткового покарання, – після його відбуття, а б) тривалість цього строку становить *один рік*.

3. У разі звільнення за ч. 1 ст. 83 КК від відбування обмеження (ст. 61 КК) чи позбавлення (ст. 63 КК) волі засудженої жінки, яка народила дитину, після досягнення цією дитиною трирічного віку, невідбуте покарання на підставі ч. 4 ст. 83 КК може бути замінено *більш м'яким покаранням*. У цих випадках погашення судимості здійснюється в порядку (за правилами) ч. 4 ст. 90 КК, згідно з якими:

1) у разі заміни невідбутої частини строку *обмеження волі*, призначеного за вчинення *кримінального проступку*, згідно з п. 2¹ ст. 89 КК

особа визнається такою, що не має судимості, з моменту відбуття застосованого на заміну більш м'якого основного покарання, а у разі призначення і додаткового покарання, – з моменту відбуття останнього;

2) у разі заміни невідбутої частини строку *обмеження волі*, призначеного за вчинення *злочину*, перебіг строку погашення судимості: а) обчислюється з моменту відбуття застосованого на заміну більш м'якого основного покарання, а у разі призначення і додаткового покарання, – після відбуття останнього; б) а тривалість цього строку згідно з п. 6 ст. 89 КК складає *два роки*;

3) у разі заміни невідбутої частини строку *позбавлення волі* перебіг строку погашення судимості: а) обчислюється з моменту відбуття застосованого на заміну більш м'якого основного покарання, а у разі призначення і додаткового, – після відбуття останнього; б) а тривалість цього строку визначається за правилами п.п. 7–9 ст. 89 КК і залежить від ступеня тяжкості вчиненого злочину.

4. При вирішенні питання про порядок погашення судимості на підставі ч. 4 ст. 90 КК слід ураховувати, що в цій нормі передбачена заміна: а) лише *невідбутої частини основного покарання* і б) *тільки більш м'яким видом покаранням*. Утім, закон встановлює й інші види заміни, за яких призначене вироком основне покарання може бути *повністю* замінюється іншим. Причому, в одних з таких випадків *більш суворе основне покарання замінюється менш суворим* (ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62, ч. 5 ст. 80, ч. 2 ст. 87 КК), а в інших, – *менш суворе – більш суворим* (ч. 5 ст. 53 КК). Таким чином, виникає ситуація, за якої засуджений *повністю звільняється від відбування одного – більш суворого чи менш суворого виду покарання, яке було призначено вироком суду, і реально відбуває інше – менш або більш суворе, яке застосовується на заміну*.

5. Повна заміна призначеного судом покарання іншим передбачена в ч. 1 ст. 58 та ч. 1 ст. 62 КК, згідно з якими суд має право *замінити* обмеження

чи позбавлення волі (за ч. 1 ст. 58 КК) або позбавлення волі (за ч. 1 ст. 62 КК), призначених військовослужбовцю на строк не більше 2-х років, службовими обмеженнями (за ст. 58 КК) або триманням в дисциплінарному батальйоні (за ст. 62 КК) на той самий строк. У цих випадках погашення судимості здійснюється за правилами п. 4 ст. 89 КК, який пов'язує вирішення цього питання лише з *відбуттям* покарань, передбачених ст.ст. 58 і 62 КК, незалежно від того, чи були вони призначені вироком суду безпосередньо або застосовані лише на заміну попередньо призначених судом обмеження чи позбавлення волі. Отже, за правилами п. 4 ст. 89 КК у цих випадках особа визнається такою, що не має судимості, з моменту *відбуття* основного покарання, передбаченого ст. 58 або ст. 62 КК і застосованого на заміну, а у разі призначення і додаткового покарання, – з моменту відбуття останнього.

6. За ч. 5 ст. 80 і ч. 2 ст. 87 КК *довічне позбавлення волі* (ст. 64 КК) може бути замінено *позбавленням волі на певний строк*. Оскільки така заміна здійснюється стосовно особи, засудженої за вчинення особливо тяжкого злочину (ч. 6 ст. 12 КК), за який вона відбуває покарання у виді позбавлення волі, то погашення судимості у цих випадках здійснюється за правилами п. 9 ст. 89 КК, згідно з якими: а) перебіг строку погашення судимості обчислюється з моменту відбуття засудженням позбавлення волі, застосованого на заміну, а б) його тривалість дорівнює 8 рокам з дня відбуття цього покарання.

7. Заміна призначеного судом покарання більш м'яким також можлива і при застосуванні *індивідуальної амністії* (стосовно певної особи чи конкретно визначеної групи осіб) на підставі ч. 2 ст. 2 Закону України «Про застосування амністії в Україні». Якщо така заміна застосовується без зняття судимості, то її погашення здійснюється за правилами ст. 89 КК, а тривалість строків погашення судимості залежить від: а) виду призначеного судом на заміну покарання, та б) ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення.

8. Певні особливості має порядок погашення судимості у випадках заміни *штрафу*, призначеного як *основне* покарання, більш суворим видом покарання за ч. 5 ст. 53 КК, коли несплачену засудженим сума штрафу суд заміняє більш суворими видами покарань: громадськими (ст. 56 КК) чи виправними (ст. 57 КК) роботами або позбавленням волі (ст. 63 КК). Така заміна може бути як *повною* (коли штраф не сплачено в повному його розмірі, визначеному вироком), так й *частковою* (коли не сплачена тільки певна частина штрафу).

При вирішенні питання про порядок погашення судимості в цих випадках, необхідно, по-перше, відрізнити *несплату* штрафу, яка є результатом матеріальної (фінансової) неспроможності засудженого і тягне за собою його заміну (ч. 5 ст. 53 КК), від умисного *ухилення* від сплати штрафу, яке є кримінальним правопорушенням проти правосуддя і тягне за собою відповідальність за ч. 1 ст. 389 КК. По-друге, слід урахувувати і те, що вироком суду особа *засуджується* саме до штрафу, тоді як його заміна здійснюється лише ухвалою суду в порядку виконання цього вироку (п. 10 ч. 1 ст. 537 КПК). З урахуванням наведеного, у разі як *повної*, так й *часткової* заміни штрафу більш суворими видами покарань погашення судимості відбувається у такому порядку:

1) перебіг строку погашення судимості обчислюється в цих випадках з моменту відбуття того більш суворого виду покарання, яке застосовано на заміну штрафу, а у разі призначення вироком і додаткового покарання, – з моменту відбуття останнього;

2) тривалість цього строку визначається за правилами п.п. 2¹ або 5 чи 7–9 ст. 89 КК і залежить від: а) ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення і б) розміру штрафу, призначеного вироком. Інакше кажучи, обраний вироком розмір штрафу і ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення впливають на тривалість строку погашення судимості, тоді

як більш суворе покарання, застосоване на його заміну, – на момент, з якого починає обчислюватися перебіг цього строку;

3) якщо штраф як основне покарання призначено за вчинення *кримінального проступку*, то згідно з п. 2¹ ст. 89 КК особа визнається такою, що не має судимості, після відбуття того більш суворого виду покарання, яке застосоване на заміну штрафу;

4) якщо штраф призначено за вчинення *злочину будь-якого ступеня тяжкості*, але у розмірі *до (не більше) трьох тис. н.м.д.г.*, то згідно з п. 5 ст. 89 КК тривалість строку погашення судимості становить *один рік*²⁷;

5) якщо штраф призначено за вчинення *злочину*, але у розмірі *понад три тис. н.м.д.г.*, тривалість строку погашення судимості визначається за правилами п.п. 7–9 ст. 89 КК і залежить від ступеня тяжкості вчиненого злочину.

Порядок погашення судимості у випадках засудження особи за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків.

1. У нормах КК України порядок погашення судимості у цих випадках безпосередньо не регламентований²⁸, але системний аналіз приписів ст.ст. 70–71 і 88–90 КК дає підстави для висновку, що при вирішенні цього питання необхідно врахувати такі положення:

1) у ст. 89 КК закон встановлює строки погашення судимості стосовно кожного *окремого* кримінального правопорушення, незалежно від того, чи засуджується особа за вчинення лише одного з них або декількох;

²⁷ Постанова Верховного Суду від 20.08.2019 р. у справі № 759/10001/18 (провадження № 51-773км19) URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/83836416>.

²⁸ На відміну від КК України, напр., у ч. 6 ст. 79 КК Республіки Казахстан 2014 р. чітко зазначено, що при засудженні особи за сукупністю кримінальних правопорушень або за сукупністю вироків за злочини, що відносяться до різного ступеня тяжкості, судимість погашається за кожен злочин самостійно, при цьому строки її погашення обчислюються з моменту відбуття покарання за сукупністю кримінальних правопорушень або сукупністю вироків. Уявляється, що саме до такого підходу стосовно вирішення цього питання можна дійти і на підставі аналізу (тлумачення) приписів ст.ст. 89 і 90 КК України, зі змісту яких випливає, що строки погашення судимості мають обчислюватися самостійно стосовно кожного окремого кримінального правопорушення, що входить до сукупності.

2) як за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70 КК), так й за сукупністю вироків (ст. 71 КК) суд засуджує винного за кожне окреме кримінальне правопорушення, які при цьому можуть належати як *одного, так і різного ступеня тяжкості*, що впливає на порядок погашення судимості за кожне з них, бо згідно зі ст. 89 КК саме ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення є одним з показників (критеріїв), покладених в основу визначення *тривалості* строків погашення судимості;

3) перш ніж визначити остаточну міру покарання за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70 КК) чи сукупністю вироків (ст. 71 КК), суд призначає певне покарання за кожне окреме кримінальне правопорушення, яке належить як *до одного, так й до різних їх видів*, що теж впливає на порядок погашення судимості, бо згідно із ст. 89 КК *вид покарання* (а у разі призначення штрафу і його розмір) є теж одним з показників (критеріїв), який впливає як *на обчислення перебігу строків погашення судимості* за кожне окреме кримінальне правопорушення, так й *на визначення їх тривалості*;

4) за правилами ст.ст. 70 і 71 КК усі покарання, призначені за окремі кримінальні правопорушення, об'єднуються в *остаточну* (сукупну) *міру покарання* (за винятком випадків, передбачених ч.ч. 3 і 4 ст. 72 КК), яка, в кінцевому підсумку, і *відбувається* засудженим, а сам факт її відбуття визначає той момент, з якого, як правило, починає обчислюватися перебіг строку погашення судимості за кожне окреме кримінальне правопорушення, що входить до сукупності.

2. Виходячи з наведених положень, погашення судимості як за сукупності кримінальних правопорушень, так і сукупності вироків здійснюється у такому порядку:

1) строки погашення судимості обчислюються *самостійно* стосовно кожного *окремого* кримінального правопорушення, що входить до сукупності;

2) перебіг цих строків обчислюється з моменту відбуття засудженим того об'єданого (сукупного) покарання (основного і додаткового), яке остаточно визначено судом за правилами ст.ст. 70 і 71 КК;

3) тривалість кожного з цих строків залежить від: а) виду покарання, призначеного за кожне окреме кримінальне правопорушення, що входить до сукупності (а стосовно штрафу і від його розміру), та б) ступеня тяжкості кожного окремого кримінального правопорушення, що входить до сукупності.

3. Із врахуванням усіх наведених вище положень, у випадках засудження особи за сукупністю кримінальних правопорушень чи сукупністю вироків погашення судимості здійснюється у такому порядку:

1) у разі засудження за вчинення декількох кримінальних правопорушень із застосуванням ст.ст. 75, 79, 104 КК судимість погашається за правилами п.п. 1 або 2 ст. 89 КК після закінчення встановленого судом іспитового строку. У разі ж приєднання до основного покарання такого додаткового, як позбавлення права (ст. 55 КК), яке перевищує тривалість іспитового строку, судимість погашається після (з моменту) відбуття цього додаткового покарання;

2) у разі засудження за вчинення декількох кримінальних проступків судимість погашається відповідно до п. 2¹ ст. 89 КК після відбуття покарання (основного і додаткового), остаточно визначеного за сукупністю кримінальних проступків.

3) у разі засудження за сукупністю кримінального проступку і злочину, судимість погашається: а) за кримінальний проступок – після відбуття покарання, визначеного за сукупністю (п. 2¹ ст. 89 КК); б) за злочин – за правилами п.п. 4–9 ст. 89 КК залежно від ступеня його тяжкості та виду (а стосовно штрафу і розміру) призначеного за нього покарання;

4) у разі засудження військовослужбовця за сукупністю до службових обмежень (ст. 58 КК), тримання в дисциплінарному батальйоні (ст. 62 КК),

арешту (ч. 2 ст. 60 КК), судимість погашається за правилами п. 4 ст. 89 КК після відбуття цих покарань або дострокового звільнення від них;

5) у всіх інших випадках засудження за *злочини* із застосуванням ст.ст. 70 чи 71 КК, строки погашення судимості обчислюється відповідно до п.п. 5–9 ст. 89 КК за кожний окремий злочин. Ці строки спливають *самостійно* (паралельно – без поглинення і складання між собою), а тривалість кожного з них залежить від: а) виду (а, стосовно штрафу і його розміру) покарання, призначеного за кожен із цих злочинів, і б) ступеня тяжкості кожного з цих злочинів.

Поняття, передумова, підстава та порядок зняття судимості. Відповідно до закону судимість може бути не тільки автоматично погашена (ст.ст. 89–90 КК), а й *знята* судом з підстав, зазначених у ст. 91 КК. Закон не містить визначення зняття судимості, але системний аналіз приписів ст.ст. 89 і 91 КК свідчить, що *зняття судимості – це дострокове припинення стану судимості, яке здійснюється судом до закінчення перебігу строків її погашення і застосовується щодо осіб, які відбули покарання у виді обмеження чи позбавлення волі, якщо протягом не менш як половини встановленого законом строку погашення судимості ці особи зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довели своє виправлення.*

1. З наведеного визначення випливає, що:

1) зняття судимості – це *дострокове* припинення стану судимості, бо воно завжди здійснюється до закінчення перебігу строків погашення судимості. Інакше кажучи, зняття судимості – це встановлений законом (ст. 91 КК) своєрідний виняток із загального правила про її погашення;

2) на відміну від погашення судимості, її зняття відбувається не автоматично, а внаслідок прийняття спеціального рішення з цього питання – *винесення судом ухвали про дострокове зняття судимості* (ст.ст. 538, 539 КПК). Таким чином, *суб'єктом* прийняття рішення про зняття судимості є, як правило, тільки *суд* (ст. 538 КПК). Виняток з цього загального правила

встановлений лише у ч. 2 ст. 2 Закону України «Про застосування амністії в Україні», на підставі якої зняття судимості може бути здійснено також актом застосування *індивідуальної амністії*;

3) на відміну від погашення судимості, її зняття має не обов'язковий, а *факультативний* характер, бо закон не зобов'язує, а лише наділяє суд *правом* з підстав, передбачених у ст. 91 КК, вирішити *на свій власний розсуд* питання про зняття судимості чи про відмову в її знятті²⁹. Цей висновок прямо впливає з ч. 7 ст. 539 КПК, згідно з якою «у разі набрання законної сили ухвалою суду про відмову в задоволенні клопотання щодо зняття судимості розгляд повторного клопотання з цього ж питання може мати місце не раніше як через рік з дня винесення ухвали суду про відмову»;

4) на відміну від погашення судимості, дострокове її зняття відповідно до ст. 91 КК стосується не всіх, а лише *окремих* категорій осіб, які мають судимість (ч. 1), і може бути застосовано після перебігу (закінчення) чітко визначеного в законі проміжку часу (ч. 3) та за наявності певних умов (ч. 1). Тобто, закон (ст. 91 КК) встановлює певну *передумову* та *підставу* зняття судимості.

Які ж чинники складають *передумову* та *підставу* зняття судимості і в якому *порядку* воно здійснюється?

2. Аналіз ст. 91 КК свідчить, що *передумова* зняття судимості включає до себе декілька чинників (елементів), кожен із яких є обов'язковим для її наявності. До цих чинників належать:

1) засудження особи лише до таких *строкових* і *основних* видів покарань, як *обмеження* (ст. 61 КК) чи *позбавлення* (ст. 63 КК) *волі*. Засудження і відбуття особою інших видів покарань виключає дострокове зняття судимості;

²⁹ Вісник Верховного Суду України. 2004. № 2. С. 11.

2) зазначені види покарань мають бути призначені за вчинення тільки злочину, бо особа, засуджена до обмеження волі за *кримінальний проступок*, визнається такою, що не має судимості з моменту відбуття цього покарання (п. 2¹ ст. 89 КК);

3) реальне *відбуття* засудженим *всього* (повністю), визначеного вироком, *строку* покарань, передбачених ст.ст. 61 або 63 КК, бо закон (ч. 1 ст. 91 КК) виключає можливість зняття судимості у разі дострокового звільнення від відбування цих покарань. Якщо на додаток до обмеження чи позбавлення волі вироком суду було приєднане таке *строкове* додаткове покарання, як позбавлення права (ст. 55 КК), що відбувається після відбуття цих основних покарань (ч. 3 ст. 55 КК), то це не виключає можливості дострокового зняття судимості. Але перебіг строку судимості у цьому випадку обчислюється з моменту відбуття цього додаткового покарання.

3. Встановлюючи передумову дострокового зняття судимості, закон (ч. 2 ст. 91 КК) передбачає і *виняток* з неї, згідно з яким зняття судимості до закінчення строків її погашення *не допускається* (виключається) у випадках засудження особи за *чотири* групи злочинів: а) умисні тяжкі (ч. 5 ст. 12 КК); б) особливо тяжкі (ч. 6 ст. 12 КК); в) корупційні (примітка до ст. 45 КК); г) пов'язані з корупцією (примітка до ст. 45 КК).

4. *Підстава* зняття судимості складається з *двох* чинників (елементів), кожен із яких є обов'язковим для її наявності:

1) *перший* з цих чинників, який має *об'єктивний* (формалізований в законі) характер, бо не залежить від поведінки особи, що має судимість, передбачений в ч. 3 ст. 91 КК, згідно з якою зняття судимості допускається лише після закінчення *не менше як половини строків погашення судимості*, зазначених у п.п. 6–7 ст. 89 КК. Тобто, дострокове зняття судимості допускається лише за умови, якщо закінчилась не менше (а може бути і більше) як половина строків, встановлених у п.п. 6–7 ст. 89 КК для

погашення судимості у осіб, засуджених до обмеження (п. 6) або позбавлення волі (п. 7) за *нетяжкий злочин*;

2) *другий* чинник підстави, який передбачено у ч. 1 ст. 91 КК, має *суб'єктивний* характер, бо характеризує поведінку особи, що має судимість. Відповідно до нього рішення про дострокове зняття судимості може бути прийнято судом лише за умови, якщо після відбуття покарання особа, що має судимість, *своєю зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці доведе свої виправлення*. Цей чинник підстави має *оціночний* характер і в кожному конкретному випадку встановлюється судом на основі ретельного і всебічного аналізу та оцінки даних про поведінку особи, що має судимість.

Таким чином, для застосування ст. 91 КК необхідна *сукупність* умов, які складають передумову і підставу дострокового зняття судимості³⁰, після якого, (як і при погашенні судимості) особа визнається такою, що не має судимості, з усіма сприятливими для її правового статусу наслідками, що з цього випливають.

5. При застосуванні *індивідуальної* амністії (стосовно конкретної особи чи індивідуально визначеної групи осіб) згідно з ч. 2 ст. 2 Закону України «Про застосування амністії в Україні» може бути вирішено питання не тільки про звільнення особи від покарання, а й про *зняття* з неї судимості.

Порядок погашення та зняття судимості щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у неповнолітньому віці. Порядок погашення та зняття судимості стосовно цієї категорії осіб врегульований ст. 108 КК.

1. Відповідно до ч. 1 ст. 108 КК погашення і зняття судимості у цих випадках здійснюється за правилами ст.ст. 88–91 КК і з урахуванням положень, передбачених у ч.ч. 2 та 3 ст. 108 КК, з аналізу яких випливають такі особливості порядку погашення і зняття судимості з неповнолітніх:

³⁰ Вісник Верховного Суду України. 2004. № 2. С. 11.

1) у разі погашення та зняття судимості за правилами ст. 108 КК враховується вік особи, (неповнолітній), у якому вона вчинила кримінальне правопорушення. Тому правила ст. 108 КК застосовуються і у випадках, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у неповнолітньому віці, к моменту погашення чи зняття судимості вже досягти повноліття;

2) у разі засудження до будь-якого основного *покарання, не пов'язаного з позбавленням волі*, за вчинення як *кримінального проступку*, так і *злочину*, погашення судимості здійснюється за правилами п. 1 ч. 2 ст. 108 КК, згідно з якими особа визнається такою, що не має судимості, після відбуття покарання (основного і додаткового);

3) у разі засудження до *позбавлення волі* за вчинення *злочину* погашення судимості здійснюється за правилами п.п. 2–4 ч. 2 ст. 108 КК, згідно з якими: а) перебіг строків її погашення обчислюється після (з моменту) відбуття покарання (основного і додаткового), а їх тривалість є *диференційованою* (1, 3, 5 років) і залежить від б) *ступеня тяжкості вчиненого злочину*.

Тому у разі засудження: а) за нетяжкий злочин (ч. 4 ст. 12 КК) особа визнається такою, що не має судимості, після закінчення *одного року* (п. 2 ч. 2 ст. 108 КК); б) у разі засудження за тяжкий злочин (ч. 5 ст. 12 КК) – *трьох років* (п. 3); в) у разі засудження за особливо тяжкий злочин (ч. 6 ст. 12 КК) – *п'яти років* (п. 4) з дня відбуття покарання (основного і додаткового). У разі вчинення протягом цих строків нового кримінального правопорушення, настають наслідки, передбачені ч. 5 ст. 90 КК.

2. Відповідно до ч. 3 ст. 108 КК *передумовою* дострокового *зняття судимості* з цієї категорії осіб закон визнає: а) засудження і відбуття особою тільки *позбавлення волі* (ст. 63 КК) і тільки б) за вчинення у неповнолітньому віці *тяжкого* (ч. 5 ст. 12 КК) або *особливо тяжкого* (ч. 6 ст. 12 КК) *злочину*.

3. Відповідно до ч. 1 ст. 91 і ч. 3 ст. 108 КК *підстава* дострокового зняття судимості з цієї категорії осіб складається з *двох* чинників (елементів):

- а) закінчення (сплив) *не менш як половини строку погашення судимості*, зазначеного у п.п. 3 або 4 ч. 2 ст. 108 КК (об'єктивний чинник) і
- б) доведеність засудженим свого виправлення (ч. 1 ст. 91 КК) зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці (суб'єктивний чинник).

Список літератури

1. Голіна В. В. Судимість. Харків: Харків юрид., 2006. 384 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
3. Муратова С. О. Судимість у системі інститутів Загальної частини кримінального права України: монографія. Харків: Право, 2017. 272 с.
4. Письменський Є. О. Інститут судимості в кримінальному праві України / Є. О. Письменський; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка; [наук. ред. А. С. Беніцький]. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2008. 215 с.
5. Расюк А. Судимість як кваліфікуюча ознака складу злочину. *Наук. часопис Національної академії Прокуратури України*. 2014. № 2. С. 82–90.
6. Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Загальна частина: посіб. для підгот. до заліків та іспитів / В. І. Тютюгін, М. А. Рубашенко; відп. ред. В. І. Тютюгін. 5-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2022. 242 с.
7. Тютюгін В. І. Лекція за темою: «Судимість: поняття, ознаки, правові наслідки, погашення та зняття судимості (статті 88–91 КК України)». *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків: [б. в.], 2021. Вип. 1(15). С. 296–330.
8. Устрицька Н. І. Судимість як захід кримінально-правового характеру. *Наук. вісник Львівського держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична*. 2017. № 1. С. 304–312.